

Сабадаш В. П.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ ДІЗНАННЯ ТА ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ В КРЕДИТНО-ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ

В умовах ринкових відносин кредитно-фінансова діяльність покликана виконувати важливу функцію в сфері економіки, де особливу роль грає одна з основних функцій банку – кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян. Водночас, перехід на нові форми господарювання, поряд із позитивними змінами в економіці, викликав появу факторів, що створюють умови для вчинення різноманітних зловживань.

Злочинна діяльність в кредитно-фінансовій сфері представляє собою особливий вид протиправної поведінки, що відрізняється цілим рядом характерних рис. Злочини, що зазіхають на фінанси у вигляді кредитів держави й банків, як правило, є суспільно значимими: вони підривають авторитет і повагу народу до виконавчої влади й представників бізнесу, вони заподіюють великі матеріальні збитки. Крім того, злочини в кредитно-фінансовій сфері добре організовані, при їхньому розкритті й розслідуванні правоохоронні органи стикаються з сильною протидією з боку злочинців або корумпованих службовців державного апарату та працівників засобів масової інформації.

Необхідно відмітити, що у системі установ Державного банку СРСР вчинялись різні корисливі посягання на фінансові ресурси, і вже у 50-ті роки з'явилися перші роботи з питання особливостей розслідування злочинів в зазначеній системі (В.Я.Осенін, А.Н.Поздняков, В.І.Теребиллов). Проте роботи цих авторів були присвячені розслідуванню розкрадань, що вчинюються тільки у системі ощадних кас при розрахункових операціях, інкасації, і не отримала належного розвитку, за винятком окремих публікацій. Щодо розслідування злочинів в кредитно-фінансовій сфері, то оскільки можна припустити, що кредитні відносини в розглядуваний період мали обмежений і чітко регламентований характер при наявності відрегульованого внутрібанківського контролю, розробка питань особливостей провадження дізнання та досудового слідства при розслідуванні злочинів в кредитно-фінансовій сфері не проводилася. Цими обставинами, враховуючи безсумнівну дію фактору латентності, можна пояснити відсутність наукових досліджень методики розслідування посягань на кредитні банківські ресурси.

Актуальність даної статті полягає в тому, що на сьогоднішній день ще гостро стоїть проблема охорони законних інтересів фінансових і банківських установ від осіб, які шляхом шахрайства заволодівають кредитами (у тому числі від фіктивних підприємців) або не бажають їх повертати, хоч би і ціною неправдивого банкрутства. Тому діяльність правоохоронних органів у даний час повинна бути спрямована саме на розкриття злочинів, пов'язаних із неповерненням кредитних ресурсів, на захист інтересів у першу чергу банківських установ.

Теоретичною базою нашого дослідження послужили наукові праці криміналістів з питань методики розслідування корисливих злочинів, що скоюються у сфері економіки. Так, криміналісти України провадили широкі дослідження щодо особливостей розслідування злочинів в кредитно-фінансовій сфері (Ю.П. Аленін, С.А. Антонов, Н.О. Бабич, В.П. Бахін, І.О. Возгрін, В.О. Коновалова, В.І. Ларичев, Г.А. Матусовський та ін.), у тому числі з застосуванням судово-бухгалтерських, криміналістичних та інших видів судових експертиз (Н.І.Белуха, В.К.Дудко, В.М.Глібко та ін.). Криміногенні тенденції у банківській сфері, зокрема, в кредитній діяльності, стали об'єктом дослідження кримінологів, результатом чого з'явилися перші публікації з кримінології (В.М.Попович).

Метою даної статті є визначення деяких особливостей провадження дізнання та досудового слідства при розслідуванні злочинів в кредитно-фінансовій сфері.

З початком економічних перетворень в Україні, зі зміною кредитно-банківської політики, створенням комерційних банків загострилася кримінальна ситуація, яка поставила вимогу проведення правових досліджень раніше невідомих негативних явищ. Зміст і гострота сучасних проблем боротьби зі злочинністю у сфері економіки України якісно відрізняються від тих, що існували раніше. На думку Кальмана О.Г. докорінна причина цих відмінностей обумовлена закономірностями переходу від адміністративно-командного типу економічних відносин до ринкових методів їх регулювання, яке супроводжувалось негативними наслідками глибокої соціальної кризи у суспільстві, "тінізації" економіки [1, с. 141].

Необхідно відзначити, що незважаючи на те, що за даними МВС України в останні роки спостерігається тенденція до зменшення загальної кількості злочинів в державі, злочини економічної спрямованості все продовжують мати стійку тенденцію до збільшення. Так, у 2003 році в Україні зареєстровано 43203 злочини економічної спрямованості, в 2004 році - 44171 злочин, а в 2005 році – вже 45107 злочинів даної категорії [2, с. 44].

В сфері банківської діяльності у 2003 році виявлено – 3092 злочини, в 2004 році – 3907 злочинів, в 2005 році – 3523 злочини [2, с. 45].

За ст. 209 КК України „Шахрайство з фінансовими ресурсами” ми маємо такі показники: 2003 рік – 688, 2004 – 756, 2005 – 835 злочини. Якщо розглянути рівень злочинів даної категорії за областями, то найбільше злочинів в 2005 році за ст. 209 КК України зареєстровано в Дніпропетровській області – 101 злочин; за нею йдуть Житомирська – 54, Харківська – 53, Одеська – 48 та Запорізька області – 43 злочини [2, с. 53].

Кримінальні справи з факту неповернення кредиту підлягають порушенню лише при наявності законних приводів і підстав, що вказують на те, що незаконне одержання кредиту (у тому числі державного цільового) або пільгових умов кредитування мало місце шляхом внесення явно неправдивих відомостей у документи, що характеризують господарське положення або фінансовий стан позичальника [3, с. 69], або є документально підтверджені факти, що свідчать про використання кредитних коштів не по прямому призначенню [4, с. 109].

Типовою вихідною інформацією зі злочинів, пов'язаних із кредитуванням, є: а) повідомлення банку або іншої кредитуючої організації про неповернення кредиту

*ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ ДІЗНАННЯ
ТА ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ
В КРЕДИТНО-ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ*

зниклою фірмою; б) повідомлення податкової міліції про наявність комерційної організації, що не займається ніяким видом діяльності, але акумулює кошти на своїх рахунках (рахунку).

Вихідною інформацією для порушення кримінальної справи про неправомірне кредитування є: а) матеріали органів дізнання, що містять результати оперативних розробок; б) матеріали, що надходять із контролюючих органів (податкова міліція, податкова інспекція, аудиторські фірми, ревізуючі органи); в) матеріали, виділені з інших кримінальних справ, а також ті, що поступили з арбітражних і народних судів (по цивільних справах); г) повідомлення засобів масової інформації, заяви і повідомлення громадян.

При аналізі матеріалів, що надійшли, насамперед потрібно встановити, чи є в діях особи (організації) ознаки складу злочину або справа повинна вирішуватися в цивільному або господарському судочинстві [5, с. 35].

Необхідно відмітити, що процесуальна та оперативно-розшукова діяльність при розслідуванні злочинів в кредитно-фінансовій сфері здійснюється в умовах інформаційного вакууму, небажання навіть законслухняних громадян сприяти правоохоронним органам у розкритті й розслідуванні такого роду діянь. Крім того, розслідування злочинів у цій сфері поєднано й з іншими значними труднощами. Так, у слідчих немає досвіду й навичок розслідування цієї категорії справ, немає тісної взаємодії слідчих зі співробітниками підрозділів органів внутрішніх справ по боротьбі з економічною злочинністю й співробітниками КРУ. При розслідуванні таких злочинів слідчі повинні також установити контакт із працівниками експертно-криміналістичних й інших експертних підрозділів, які повинні разом з ними вивчати сотні, а часом і тисячі документів, виявляючи підробки, підчищення, фальшиві цінні папери, підроблені підписи й перекручування комп'ютерних програм. Самим же слідчим, що спеціалізуються на розслідуванні цих злочинів, доводиться глибоко вивчати норми кримінальних, цивільних кодексів, а також й інші законодавчі акти, оскільки важко вирішити питання, чи містять конкретні дії склад злочину. Тому слідчі повинні налагоджувати великі зв'язки з фахівцями й одержувати від них консультації, а також враховувати свої знання, досвід й уміння при розслідуванні даної категорії злочинів.

При розслідуванні аналізованого виду злочинів і виявленні ознак скоєння даних злочинів на початковому і наступних етапах розслідування варто виділити два аспекти: 1) питання, що підлягають з'ясуванню в ході розслідування, і 2) види документів, що містять інформацію про кредитні операції [6, с. 297-302].

1. Питання, що підлягають з'ясуванню в ході розслідування:

Найважливішими джерелами відомостей про вчинені кредитні операції, що є об'єктами розслідування, виступають робітники кредитно-фінансових установ (кредитної, операційної служби й ін.) і представники позичальника. Робітники кредитної служби можуть мати у своєму розпорядженні дані про те, хто і коли звернувся з проханням про надання кредиту; чи знайомо керівництво з позичальником, у яких відносинах перебуває з ним; у яких відносинах перебуває керівництво кредитної установи з позичальником; чи робив хто-небудь із робітників

кредитних установ позичальнику протекцію в наданні кредиту; які документи були надані позичальником для одержання кредиту; які документи були надані для забезпечення кредиту; де знаходяться ці документи і доступ до них; хто виніс рішення про надання кредиту; хто безпосередньо працював із документами позичальника; куди були перераховані кредитні кошти; хто повинен здійснювати контроль за використанням кредиту і хто здійснював його в дійсності; які документи повинні бути складені кредитором для реєстрації наданого кредиту і контролю за ним; ким складаються і ведуться такі документи, де вони знаходяться і хто має право доступу до них; хто з робітників кредитної установи брав участь в інвентаризації предмету застави; коли були повернуті кредитні кошти; чи були відомості про неплатоспроможність позичальника, гаранта; чи надходили відомості про розпродаж позичальником майна, згортанні офіса; ким, коли, які засоби застосовувалися для забезпечення кредиту; ким, коли, які засоби застосовувалися для повернення кредиту; хто і коли готував претензійні документи і документи в суд.

Позичальник має такі відомості: про те, хто і коли приймав рішення про необхідність одержання кредиту; хто і чому запропонував дану кредитну установу; чи пропонувалися інші варіанти і ким; у яких відношеннях із робітниками кредитної установи знаходиться позичальник; ким, які і коли документи були надані для одержання кредиту; чи є власне майно й у яку суму воно оцінюється, де знаходиться; які є документи, що підтверджують право власності на майно і де вони знаходяться, умови збереження, хто має до них доступ, яким майном забезпечувався кредит, документи на право власності на це майно; коли і ким був укладений кредитний договір; чи передбачалося виконання укладеного договору; хто приймав рішення про використання кредиту; кому і коли були перераховані кредитні кошти; що (сировина, готова продукція, товар і т.д.) отримано, по яких документах і де знаходиться; хто, коли і куди здійснював перевезення; відповідно до яких документів здійснювалося перевезення; де знаходяться перевезені предмети; хто, коли, відповідно до яких документів одержував продукцію (приймав виконані роботи, зроблені послуги); чи оприбутковувалась продукція по бухгалтерії, ким і коли, якими документами і ким; коли оприбутковувалась продукція на складі, де знаходяться документи; яку продукцію одержували й у якій кількості; яку продукцію оприбутковували й у якій кількості; ким, коли, кому і відповідно до яких документів здійснювався відпуск продукції; ким і коли повернутий кредит, відповідно до яких документів.

2. Документи, що містять інформацію про кредитні операції.

Їх можна розділити на дві основні групи: 1) які вилучаються для вирішення питання про порушення кримінальної справи і 2) які містять повну інформацію про кредитно-фінансові операції.

До першої групи відносяться:

а) документи, безпосередньо пов'язані зі злочинною подією, у тому числі ті, що є предметом злочинного зазіхання (документи фіктивні, із слідами виправлень, що приховують незаконні операції і т.п.); б) документи, що встановлюють визначені обставини, пов'язані з подіями, про які надійшло повідомлення (статистична, аналітична й інша документація); в) матеріали перевірок, проведених установами

*ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ ДІЗНАННЯ
ТА ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ
В КРЕДИТНО-ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ*

Національного банку України, податкової адміністрації, контрольно-ревізійної служби (акти ревізій, інвентаризації, відомчих експертиз і т.п.).

До другої групи відносяться:

а) документи для відкриття поточного рахунку в банку - установчі документи позичальника (статут, положення) надані в банк; свідчення про реєстрацію позичальника у виконавчому комітеті за місцем перебування; договір із позичальником на банківське обслуговування; копії карток із зразками підписів керівника і бухгалтера; довідка з податкової адміністрації про постановку на облік довідка статистичного управління про присвоєння кодів ЗКПО;

б) документи позичальника, подані в банк для одержання кредиту, - прохання про надання кредиту з указівкою призначення, суми, терміну повернення і його забезпечення; стисла характеристика угоди, розрахунок економічної ефективності угоди; копія договору-контракту, для здійснення якого береться кредит (оренди, купівлі-продажу, проведення робіт і т.п.); бухгалтерські статистичні звіти (про фінансові результати, декларації про прибутки і т.п.);

в) документи і відомості, що підтверджують забезпечення повернення кредиту і платоспроможність позичальника, — документи, що підтверджують право власності на земельні ділянки, право оренди земельних ділянок, обладнання, транспортних засобів і т.п.; витяги з рахунків позичальника, поточний рахунок якого знаходиться в іншій кредитній установі; бухгалтерські звіти (баланси, декларації про прибутки і т.п.); зобов'язання—доручення погашення кредиту; повідомлення позичальника про прийняття гарантійного листа як забезпечення кредиту; документи, що підтверджують кредитоспроможність гаранта; договір застави; документи, що підтверджують право власності на закладене майно; витяг з балансу з розшифровуванням балансової вартості предмету застави; страховий поліс на страхування посівів на випадок надання під заставу майбутнього врожаю; договір іпотеки, завірений нотаріально з заборотою відчуження; акт інвентаризації об'єкту незавершеного будівництва наданого під заставу; акт оцінки реальної вартості цінних паперів, наданих під заставу; акт передачі банку цінних паперів на збереження; договір страхування закладеного майна, що знаходиться у позичальника і майна, що було здано в оренду;

г) документи по використанню кредиту - книга запису застав; повідомлення кредитної установи про решту майна, закладеного позичальником в оренду; виписки з поточного рахунку позичальника про наявність і рух коштів; платіжне доручення на переведення коштів; прибуткові і видаткові накладні; товарно-транспортні документи на доставку продукції, договори, листи про відпуск продукції; платіжні документи на сплату продукції; видатковий касовий ордер і інші документи, пов'язані з переведенням коштів у готівку і її використання; лист постачальнику про переадресування залишку коштів позичальника іншій комерційній структурі; доручення на одержання продукції; доручення автотранспортного підприємства на одержання продукції й інші товарно-транспортні документи на отриману продукцію; журнали реєстрації платіжних

доручень і вихідних документів в автотранспортному підприємстві, що здійснює перевезення продукції; документи складського обліку і збереження позичальника;

д) документи по поверненню кредиту - платіжне доручення позичальника про повернення боргу в розмірі кредиту і відсотків по ньому або розпорядження банку про списання коштів з рахунку позичальника після закінчення терміну зобов'язань по кредитному договору; додаткова угода про збільшення термінів по кредитному договору разом із зміною договору поручництва; додаткова угода про збільшення процентних ставок за кредит у випадку неповернення кредиту (відсотків) у строк; листи про неможливість виконання зобов'язань; претензія з повідомленням про вручення); заява в суд про визнання позичальника банкрутом; рішення суду про визнання позичальника банкрутом; матеріали, що свідчать про навмисне банкрутство; шахрайські дії позичальника й інших учасників.

Практичне значення даної статті полягає в тому, що в ній викладені особливості провадження дізнання та досудового слідства при розслідуванні злочинів в кредитно-фінансовій сфері, насамперед, досліджені питання, що підлягають з'ясуванню в ході розслідування аналізованої категорії злочинів, наведені види документів, що повинні бути витребувані та вивчені слідчим на початковому етапі розслідування кримінальної справи, що дасть змогу правоохоронним органам не допускати помилок при організації розслідування цієї категорії злочинів та безсумнівно, приведе до більш якісного розслідування кримінальних справ у сфері економіки.

Список джерел та літератури:

1. Кальман О.Г. Сучасні проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економіки // Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 15-16 грудня 1998 р. – Харків, 1999. – С. 141-147.
2. Злочинність в Україні. Основні показники стану та структури злочинності за 2001-2005 роки: Стат. зб. – К., ВПЦ МВС України, 2006. – 201 с.
3. Ларичев В. Мошенничество в денежно-кредитной сфере // Деньги и кредит. – 1996. -№9. – С. 69-76.
4. Економіко-правові засоби боротьби з економічною злочинністю: Навчальний посібник. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1995. –156 с.
5. Гарифуллина Р. Ответственность за преступления в сфере финансово-кредитных отношений // Рос. юстиция. – 2003. - №2. – С. 33-38.
6. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ. – Харьков, 1999. – 480 с.

Поступила в редакцію: 20.12.2006 г.